

پیشگفتار چاپ هفدهم

دانش و معرفت بشر حاصل تلاش کاوشگرانه‌ای است که طی قرنهای متمادی صورت گرفته و از طریق انتقال به نسلهای بعد و افزوده شدن بر آن به صورت کنونی در آمده است. این دانش و معرفت از خصلت افزایشی و گسترش‌یابنده برخوردار است؛ یعنی در هر مقطع و دوره تاریخی از زندگی بشر، معلومات جدیدی حاصل گردیده که بر معلومات قبلی او افزوده شده و این روند تاریخی همچنان ادامه دارد. اما این روند سرعت و شتاب یکنواختی نداشته، زیرا در بعضی از قرون و اعصار سرعت آن زیاد و در زمانهای دیگر کند بوده است. با این حال، دانش و معرفت بشر در دوره‌های اخیر تاریخی به‌ویژه بعد از رنسانس افزایش چشمگیری پیدا نموده و در قرن اخیر از گسترش بی‌سابقه‌ای برخوردار شده است.

منشأ تلاش کاوشگرانه بشر برای دستیابی به معلومات بیشتر را عواملی نظیر نیاز فطری انسان به دانستن، و نیز تأمین نیازهای زندگی او تشکیل می‌دهد. این عوامل همواره به‌عنوان موتور محرکه کسب معلومات بشر عمل کرده‌اند. بنابراین، بشر به دلیل نیاز به ارضای کنجکاوی و آگاهی از رموز جهان، و نیز به دلیل نیاز به رفع احتیاجات زندگی که می‌بایست از جهان خلقت و مواهب خدادادی آن تأمین گردد، ناچار بوده هرچه بیشتر بداند و هرچه زیادتر اطلاعات خود را گسترش دهد. برای دانستن و کسب آگاهی و معلومات، روشها و ابزارهای متناسبی لازم است که بشر در حرکت کاوشگرانه خود به ابداع و استخدام آنها اقدام کرده است تا بتواند جهان را آن‌طور که هست بشناسد و از آن به صورتی که برایش مؤثر و مفید باشد استفاده نماید.

تجارب بشر و آگاهی او در هر دوره تاریخی به صورت مکتوب یا سینه‌به‌سینه به نسلهای بعد سپرده شده و آنها نیز تجارب و معلومات جدیدی کسب کرده و حجم آن را افزایش داده و به نسل بعد از خود سپرده‌اند تا بدین طریق مجموعه معارف بشری در قالب ادبیات و فرهنگ علمی رشته‌های مختلف فراهم آمده است. بنابراین، می‌توان گفت که بشر در هر دوره تاریخی به آگاهی از روش و ابزار کسب معلومات و به عبارتی روشهای تحقیق نیاز داشته و دارد. این روش و ابزار نیز به تناسب توسعه و تکامل معلومات بشری در حال تکامل و توسعه بوده است؛ به نحوی که روشهای امروز کامل‌تر و کارآمدتر از روشهای گذشته است و طبعاً روشهای آینده کامل‌تر از روشهای امروز خواهد بود.

به طوری که گفته شد، کسب معلومات نیاز به ابزار و روش و آگاهی دارد. بنابراین، لازم است محققان، استادان، دانشجویان و اساساً هر کس می‌خواهد بداند و مجهولی را کشف نماید و بر دامنه معلومات بشر بیفزاید، از روشهای تحقیق آگاهی یافته، فنون کشف واقعیتها و شناخت حقایق را فرا گیرد.

خوشبختانه به دنبال تحولات علمی که در کشور و جامعه ما به خصوص در سالهای اخیر به وجود آمده، آثار زیادی در قالب تألیف و ترجمه به چاپ رسید، که هر یک به سهم خود توانسته دانش و معرفت افراد علاقه‌مند، به ویژه تحصیل کرده‌ها و دانشگاهیان را در زمینه روشهای تحقیق علمی افزایش دهد؛ به نحوی که هر کدام نقش مؤثری در غنی شدن ادبیات روش تحقیق علمی و ارتقای فرهنگ تفکر علمی در جامعه ما داشته‌اند که جا دارد از تلاش همه آنها تشکر به عمل آید، زیرا خدمتی بزرگ برای آشنایی دانشجویان و جوانان و جامعه ما که در آغاز مرحله خیز علمی و فناورانه قرار گرفته با روشهای تحقیق علمی، انجام داده‌اند. بی‌شک، در آینده نیز شاهد غنی‌تر شدن ادبیات روش تحقیق علمی در کشورمان خواهیم بود و مقامات و دستگاههای ذی‌ربط باید تلاش همه‌جانبه‌ای را برای آن انجام دهند، زیرا تحوّل و خیز علمی بدون آشنایی با روشها و آداب تحقیق علمی و بدون برخورداری از ابزار مورد نیاز و کارآمد، مقدور نیست.

کتاب حاضر که تحت عنوان *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی* تهیه شده، گام کوچکی است که در همین راستا برداشته شده است. این کتاب حاصل برخورداری از منابع، آثار و تجارب ارزشمند دیگران و نیز تجارب چندساله نگارنده در زمینه تحقیقات، آموزش روش تحقیق و مسئولیتهای پژوهشی دانشگاهی است. از این رو، می‌تواند برای اکثر علاقه‌مندان و دانشجویان رشته‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی مفید باشد.

این کتاب شامل سیزده فصل است: فصل اول به بیان تشریح مفاهیم کلی نظیر مفهوم، فلسفه و قواعد تحقیق علمی؛ رابطه تحقیق علمی با آمار و رایانه؛ و نیز مفاهیمی از قبیل نظریه، قانون علمی، روشهای استدلال، متغیر، تعریف عملیاتی و فرایند تحقیق علمی پرداخته است. فصل دوم انواع تحقیقات علمی را از حیث هدف و ماهیت و روش آنها معرفی می‌نماید. فصل سوم به بیان مفهوم مسئله تحقیق و نحوه تعریف و تبیین و نگارش آن می‌پردازد. فصل چهارم مفهوم فرضیه، انواع و شیوه تدوین و نگارش آن را توضیح می‌دهد. فصل پنجم به بحث نمونه‌گیری پرداخته، مفهوم نمونه و انواع آن و روشهای برآورد حجم نمونه را بیان می‌کند. فصل ششم ابزار سنجش و اندازه‌گیری را مورد بحث قرار می‌دهد. در فصل هفتم درباره روشها و ابزار گردآوری اطلاعات اعم از روشهای کتابخانه‌ای و میدانی بحث شده است. فصل هشتم به بیان کدگذاری، استخراج و طبقه‌بندی داده‌ها و تشریح روشهای دستی و ماشینی می‌پردازد. در فصل نهم تجزیه و تحلیل داده‌ها و انواع و روشهای آن مورد بحث قرار گرفته است. در فصل دهم نحوه تنظیم، تدوین و نگارش گزارش تحقیق و نیز شیوه دفاع از پایان‌نامه تحصیلی دانشجویان تشریح می‌شود. در فصل یازدهم طرح تحقیق و نحوه تهیه و تنظیم آن مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. در فصل دوازدهم درباره تهیه و تنظیم مقاله علمی، ساختار و انواع آن و نیز پایگاههای اطلاعات علمی توضیح داده می‌شود و سرانجام در فصل سیزدهم روش ارجاع و استفاده از آثار دیگران معرفی شده است.

نکته قابل ذکر اینکه، در کتاب حاضر سعی شده از بیان معادلهای انگلیسی در

پاورقیها خودداری شود و در عوض یک واژه‌نامه فارسی به انگلیسی به پایان کتاب افزوده شده است.

در خاتمه، ضمن اظهار تشکر از سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، که به چاپ کتاب اقدام کردند و جناب آقای دکتر سرمد که کار مهم ویرایش را به خوبی انجام داده‌اند و نیز با تشکر از همسر و فرزندانم که مجال نوشتن این کتاب را به اینجانب دادند، از خوانندگان گرانقدر تقاضا می‌شود کاستیهای این اثر را به نگارنده گوشزد نمایند تا نسبت به رفع آن در چاپهای بعد اقدام شود.

محمد رضا حافظ‌نیا

تهران، ۱۳۸۸